

va s neke rim. zgrade. Rano srednjovj. kulturi pripada ulomak crkvi, kamenoga namještaja ukrašen pleterom. Z. je 1298–1843. u posjedu šibenske biskupije. U XVI. st. naseljen izbjeglicama pred Turcima. — Baroknu župnu crkvu sagradio je 1735–40. na temeljima starije šibenski graditelj I. Skoko, zvonik su podignuli 1700. majstori Karlo Marini i Šimun Stipanović, dok je glavni oltar, po nacrtu D. Focazzija, iz 1805. Crkvu Sv. Roka na starome groblju gradili su 1650. domaći majstori Grgo i Antun Lipičin i Martin Mačukatov. U crkvi *Gospa od Raščelja* (prva pol. XV. st., obnovljena u baroknom slogu 1714) nalazi se oltar iz 1767, rad kipara braće Pija i Vicka Dall'Acque iz Chioggie. Crkva Sv. Šimuna je iz druge pol. XVII. st. Kapela Porodenja Isusova, u sklopu palače Zuliani, podignuta je u prvoj pol. XVII. st. U naselju se nalazi nekoliko ladanjskih kuća iz doba baroka (XVII.–XVIII. st.).

LIT.: K. Stošić, Sela šibenskog kotara, Šibenik 1941. — K. Prijatelj, Arhitekt Ivan Skoko i domaći majstori šibenskog baroka, Zbornik zaštite spomenika kulture (Beograd), 1953, 3. — Isti, L'altare di Zlarin, Notizie di Pallazzo Albani (Urbino), 1976, 5. — Z. Gunjača, Prošlost Zlarina u svjetlu arheoloških nalaza, Pisma s otoka — povremeno glasilo Društva za unapređivanje Zlarina, 1977, 6. — Horvat-Matejević-Prijatelj, Barok.

Z. Gu.

ZLAT → PETROVA GORA

ZLATAR, naselje u Hrvatskome zagorju. U okolini nađeni tragovi neolitika. — Župna crkva *Uzašašća Marijina* barokna je građevina (1758–68) s križnom osnovom (uz svetište sa zaobljenom apsidom nalazi se sakristija, uz brod duboke bočne kapele s apsidom, a uz glavno pročelje zvonik). Bogato opremljen gl. oltar Uznesenja Marijina (1758) pripisuje se J. Holzingeru. U crkvi su kaleži iz 1761. i 1762. i pokaznica iz 1796. Kasnobaroknu jednokatnu župnu kuriju dao je podići 1698. N. Šišinački; uz nju se nalaze njegovani vrt i gospodarske zgrade. Skladna jednokatna kurija Keglevića sagradena je krajem XVIII. st. U Zlataru djeluje Galerija izvorne umjetnosti, a svake druge godine održava se Sabor hrvatskih izvornih likovnih umjetnika, likovna smotra stvaralaštva naivnih slikara i kipara.

LIT.: Gj. Szabo, Spomenici kotara Krapina i Zlatar, VjHAD, 1914, 13, str. 197–200. — D. Baričević, Pregled spomenika skulpture i dvorezbarstva 17. i 18. st. u istočnom dijelu Hrvatskog zagorja, Ljetopis JAZU, 1972, 76, str. 308–312. — V. Marković, Barokni dvorci Hrvatskog zagorja, Zagreb 1975. — Horvat-Matejević-Prijatelj, Barok.

A. Ht.

ZLATARSTVO, obradba predmeta od zlata, srebra, platine i nekih drugih kovina, kadšto u kombinaciji s dragim ili poludragim kamenjem, biserima, emajlom i dr. materijalima u ukrasne, kultne i upotrebe svrhe. Stariji su, uglavnom, ručni postupci obradbe: kovanje, lijevanje, iskučavanje, ciziranje, filigran, ažuriranje, tauširanje, niello i dr.; noviji su tehnički postupci mehanizirani: valjanje, tiskanje, giloširanje, galvanosteziranje i dr.

Najstariji zlatni kovani nakit nađen je u neolitičkim grobovima ($\leftarrow$ sred. III. tisućljeća). U brončano se doba lijeva, a oko $\leftarrow$ 1000. u Mezopotamiji je već poznata tehnika granulacije. Z. je veoma razvijeno u sredozemnom području odakle će, posebice preko Bizanta i merovinške umjetnosti, utjecati na naše krajeve. Imena domaćih zlatara javljaju se već u XI. st. a domaće zlatarstvo slijedit će tijekove eur. umjetnosti zapadnoga, a na Jadranu i biz. umj. izraza. Z. XIX. st. gubi se u eklekticizmu, a u moderno doba vraća se na jednostavne oblike, obnavljajući vrlo često stare tehnike. Najnoviji umj. smjerovi u zlatarstvu pružaju najširu slobodu za osobne kreacije, dok se u tvorničkoj proizvodnji njeguju suvremeniji zlatarski oblici robe šire potrošnje.

Počeci zlatarstva u današnjim hrv. krajevima sežu u $\leftarrow$ II. tisućljeće, a vežu se uz razvitak obradbe bakra i bronce (bakreni dijadem i bakrene spirale iz grobova u Vukovaru iz kasnoga neolitika). U tijeku I. tisućljeća javljaju se u kulturi Liburna karakteristični oblici nakita — pektoralni, urešeni geometrijskim motivima pod utjecajem grč. geometrijskog stila, lučne (često vrlo velike) fibule, naočalaste fibule, brončane pojase pločice s koncentričnim krugovima, brončani privjesci u obliku plošno stiliziranih ljudskih i životinjskih likova i plastične ptice na luku fibula. Broševi posebnoga tipa iz Nina i Baške na Krku s portretima u medaljonima pokazuju latenske utjecaje na brončanim i srebrenim aplikama. Na ilir. Japode utjecale su u tijeku $\leftarrow$ I. tisućljeća grč. arhajska kultura i italska kultura željeznoga doba, a poslije keltska i rimska, no oni su asimilirali te različite elemente i dali posebne značajke kulturi svojega područja. U sklopu te kulture javljaju se japodske »kape«, dijademi, torkvesi, ogrlice, naušnice, narukvice, fibule, ukrasne igle, okovi i privjesci u obliku shematisiranih ljudskih i životinjskih likova te minijaturnih posuda, staklena zrna s ljudskim maskama i mnoštvo nakita od jantara. Kelti su u $\leftarrow$ IV. st.

MOĆNIK IZ NOVALJE, rimsko-helenistički rad iz IV. st. Zadar, Arheološki muzej

OKVI KORICA ZA MAČ IZ ZMAJEVCA, prva pol. V. st. Zagreb, Arheološki muzej

MOČNIK SV. JAKOVA, zadarski rad s kraja XI. st. Zadar, riznica katedrale

prodri u Podunavlje i na Balkanski poluotok. Niz latenskih korica mačeva, ukrašenih raskošnim biljnim motivima, i drugi predmeti doprinos su Kelta ovdašnjem kult. naslijeđu, a neki elementi njihove kulture postali su sastavnim dijelom kulture Japoda.

U djelokrugu zlatara bilo je i kovanje novca. Neke su grč. kolonije u Dalmaciji (Pharos i Issa) kovale vlastiti novac s likovima božanstava i simboličnim figurama koza, amfora, grozda i sl. Pharos je uz brončani novac kovao i srebreni. Pod grč. utjecajem kovali su već od ← II. st. na našem području Iliri novac svojih plemena, gradova i pojedinih vladara. Neki primjerici novca panonskih Kelta, nadjeni na današnjem području Hrvatske, a rađeni po uzoru na grč. novac, možda su ovdje i kovani u ← III. ili ← II. st. (nalaz iz Kloštra Podravskoga). Istraživanje i uporaba plemenitih i drugih kovina u našim krajevima kao i kovanje novca osobito se razvilo u doba Rimljana. U Saloni je tada postojao zlatarski ceh (*collegium fabrum Veneris*), a vjerojatno je bilo zlatara i u drugim ovdašnjim većim rim. gradovima. Od Trajanova su se doba intenzivnije iskorištavala nalazišta srebra. U Panoniji su djelovale dvije kovnica novca – u Sirmiju i Sisciju, s više oficina (radionica). Sisačka je kovnica djelovala više od stoljeća i pol (od 265. do Arkadijeva vremena). Među mnogobrojnim zlatnim i srebrnim predmetima iz rim. doba, nađenima na području Dalmacije i Panonije,

STOPALO-MOČNIK SV. ASELA, zadarski rad iz 1309. Nin, Riznica župne crkve

osim uvezenih ima zacijelo i znatan dio djela domaćih zlatara (jednu fibulu iz Salone signirao ilir. zlatar *Messor*). U tehniči i izboru motiva nastavljala se uglavnom helenistička tradicija.

Sustavna pljačka grobova u doba vladavine Gota u našim krajevima kao i Teodorikova odredba da se zlato ne stavlja u grob dijelom su uzrok da je očuvano relativno malo zlatarskih djela iz toga doba. Osim novca nailazi se i na zlatarske radove naroda i plemena koji su ovamo prodri u doba Seobe naroda.

Već se u IV. st. osim kasnoantičkih javljaju i zlatarski radovi značajni za kulturu Istočnih Gota (srebrenе fibule iz Batine i Kneževih Vinograda), u prvoj pol. V. st. zlatni okovi korica spate (Zmajevac u Baranji), možda hunske ili istočnogotskoga podrijetla, urešeni almandima u pontskome polikromnom stilu, a u drugoj pol. V. st. srebrenе istočnogotske fibule pontsko-podunavskoga oblika (Baranja, Ilok). Gotske i gepidske fibule iz VI. st. nadene su u Puli, Sisku, Vinkovcima i dr., a zlatan prsten iz Samobora potječe vjerojatno iz neke langobardske radionice VI–VII. st. U Istri iz druge pol. VI. i prve pol. VII. st., kada su Langobardi pa zatim Avari i Slaveni prodirali na ovo područje, potječu (osim konjaničkoga groba kod Buzeta) i srebrenе naušnice i drugi predmeti iz slav. groblja pokraj Novigrada. Naušnice, ukosnice, fibule, narukvice, okovi konjske orme i drugi predmeti nađeni su i u srodnim istarskim nekropolama iz VII. i VIII. st.

Dolazak Hrvata u današnju postojbinu u drugoj pol. VI. i u prvoj pol. VII. st. (razdoblje Prvog avarskoga kaganata) bio je u znaku avarsко-slav. vojnoga saveza protiv Bizanta. Iz VII. st. potječu iz Osijeka, Zmajevca, Bijelog Brda, Čadavice i drugih mesta Panonske nizine jezičci remena, različiti okovi i drugi predmeti, često od zlata i srebra, no većinom od pozlaćene bronce i drugih kovina, kadšto tauširani srebrom a urešeni biljnim motivima, prepletima i ostalim ornamentima značajnim za razdoblje Prvog avarskoga kaganata. Oblici zvjezdolikih naušnica toga doba upućuju na veze s Antima odnosno Slavenima, koji su zacijelo bili nositelji toga nakita, nastaloga vjerojatno u pontskim radionicama. Niz brončanih modela za tještenje lima koji su nadeni pokraj Knina pripada Hrvatima (VIII. st.). U VIII. se st. javlja u Dalmaciji uvozni biz. nakit (oko 800. nalaz iz Trilja), a u S Hrvatskoj većinom brončani lijevani ukrasi pojasa i konjske opreme iz doba Drugog avarskoga kaganata; osim Avara nosili su ih i Slaveni, a možda su ih djelomice i sami izrađivali. Motiv krugolike lozice, grifona i drugih životinja te borbe životinja prikazani su u plošnom reljefu, a pokazuju utjecaj ant. umjetnosti na Avare i Slavene. Ti su predmeti zacijelo nastali na području Panonije, a lijevani primjerici zvjezdolikih naušnica iz VII–XI. st. vjerojatno su također rad domaćih podunavskih radionica. Mnogobrojne naušnice iz starohrv. grobova IX. i X. st. u Dalmaciji nadovezuju se na kasnoant. i biz. oblike, ali su domaći majstori stvorili neke karakteristične inačice (tipovi s tri i četiri jagode). Dvije loše lijevane naušnice iz okolice Knina upućuju na to da je tamo postojala radionica nakita u starohrv. doba. U S Hrvatskoj prevladavaju u nakitu toga doba oblici tzv. bjelobrdske kulture s karikama sljepoočišćalkama, lijevanim naušnicama grozdolikih ili zvjezdolikih privjesaka, ogrlicama spletениma od više žica, narukvicama, prstenjem i polumjesečastim, srcoškim i kruškolikim privjescima. Tehnikom izradbe i jeftinijim legurama, ti proizvodi zaostaju za djelima dalm. zlatara. Znatni su ilirsko-keltski i biz. utjecaji na bjelobrdsku kulturu, koja se razvila X–XII. st. — Mjestimice se

STOPALO-MOČNIK SV. KRŠEVANA, zadarski rad s kraja XIV. st. Zadar, riznica katedrale

ŠKRINJICA-MOĆNIK NEPOZNATA SVECA, zadarski rad iz XIII/XIV. st. Nin, Riznica župne crkve

u Hrvatskoj, osobito u Istri (u okolini Novigrada, Buja, Dvigrada, Žminja i Buzeta) nailazi na predmete kötlaške kulture IX–X. st. koja je etnički slavenska, a u svojoj je karantanskoj grupi nastala zaciјelo pod utjecajima kasnoant. tradicije i Bizanta, a djelomice i sjevernotal. i bavarskih kultura.

Neki crkv. predmeti VII–X. st. s područja Dalmacije djelomice su strani radovi, npr. srebrena kadionica iz Stare Vrlike, urešena rovašenjem i niellom, a izradena vjerljivo negdje između S Italije i Porajnja sred. VIII. st. No, s obzirom na mnoštvo domaćih zlatara koji su dokumentarno potvrđeni već od XII–XIII. st., može se prepostaviti da su i mnogi stariji zlatni i srebreni predmeti predromaničkoga i romaničkoga stila, očuvani u Zadru, Dubrovniku i drugim gradovima, vjerljivo također djela ovdašnjih majstora.

Već se u XI. st. javljaju u Hrvatskoj imena domaćih zlatara, a mogu se saznati i neke pojedinosti o njihovu školovanju, osobito u vezi s izradnjem liturgijskih predmeta. Poznata su imena zlatara *Grupše* i *Dure* u Poljičkom primorju, a u drugoj pol. XI. st. poslao je splitski nadbiskup Lovro u Antiohiju svojega slugu koji je tamo naučio zlatarski rad i za riznicu splitske katedrale izveo srbrene svjećnjake, račve, kalež, biskupski štap, križ i druge predmete. Moćnike glave i ruku Sv. Vlaha u Dubrovniku izradili su vjerljivo u Dubrovniku bizantski ili u Bizantu školovani zlatari u XI–XIII. st.: emajlirane pločice na njima pokazuju osim biz. tehnike i oblikovanja i lat. natpise i neke druge zapadnjačke značajke. Možda je domaći rad i relikvijar glave Sv. Kristofora u rapskoj katedrali (prva pol. XII. st.) koji prikazuje u iskucanim srebrenim reljefima smrt Sv. Kristofora, likove Krista, Marije, svetaca i simbole evanđelista. U vinodolskom Bribiru očuvao se zlatan križ krbavskih biskupa, djelo domaćega zlatara *Milonića* (*Milonigi*) ili *Milunića* s kraja XII. st. Pločice tzv. relikvijara kralja Kolomana, očuvane u rapskoj katedrali, koje prikazuju apostole a izvedene su u raznobojnom champlevé-emajlu, vrlo su srodne takvim primjercima na romaničkim prenosivim oltarićima XII. st. nastalim u Porajnju.

Kovanje hrv. autonomnoga novca započelo je vjerljivo u doba hercega Andrije (1196–1204) a nastavilo se za hrv. banova i poslije hercega do 1237, po uzoru na novac salzburških nadbiskupa kovan u Friesachu. Od 1237. kovan je u slavonskoj kovnici novi tip srebrenoga novca, tzv. banovac. Kovnice su se nalazile u Pakracu i od 1260. u Zagrebu. Tek je Ludovik I. ukinuo 1364. kovanje toga novca. Nakon toga u zagrebačkoj se kovnici kovao kraljevski novac.

Jedno od najstarijih istaknutih središta domaćeg zlatarstva bio je Zadar. Zadarska je bratovština zlatara osn. u XII. st. U Zadru su bili školovani Matej i Aristodije, sinovi Zorobabela iz Apulije, slikari i vješti zlatari. Matej Zorobabelov (kraj XII. i poč. XIII. st.) možda je identičan sa zlatarom Matejom koji se spominje 1144. kao autor raspela što je bilo poslano u Španjolsku. U drugoj pol. XIII. st. spominju se u Zadru majstori Bratik, Dragota, Juraj Destislavov, Radovan Vukanov i dr. Zlatar Šimun, koji je oko 1300. izradio relikvijar desnice Sv. Šimuna, što ga je ban Šubić poklonio ninskoj crkvi, vjerljivo je također bio Zadranin. U XIV. st.

spominju se u Zadru zlatari *Grupša Prodanov*, *Stojan Bogdašin*, *Damjan Andrijin*, *Lovre Bogdanov*, *Pribislav Stojšin*, *Bartul Bogdanov*, *Ivan Juristlavov*, *Ivan Radislavić* i dr. Očuvan je i srebreni moćnik glave Sv. Silvestra, koji su 1367. u Zadru izveli zlatari *Melša* i *Radoslav* iz Kotora. U Ninu se nalazi srebreni križ s Kristovim tijelom i s reljefnim svetačkim i andeoskim likovima te simbolima evanđelista, djelo majstora *Stjepana*, možda jednoga od šestorice zlatara toga imena koji su u drugoj pol. XIV. i u prvoj pol. XV. st. djelovali u Zadru; istome se majstoru pripisuje srođno raspelo u Božavi na Dugom otoku; drugo božavsko raspelo možda je djelo

POPRSJE-MOĆNIK SV. MAGDALENE, zadarski rad iz 1332. Zadar, riznica katedrale

KALEŽ, rad domaćeg majstora iz 1492. Split, Riznica katedrale

KALEŽ S ANDELIMA, rad dubrovačkog majstora iz XV. st. Lopud, Crkveni muzej

KALEŽ, rad Mateja Draganića iz XVI. st. Split, Riznica katedrale

Pavla Petrova Kotoranina, koji se 1407. obvezao izraditi križ za božavsku crkvu. Kao i neki drugi gradovi u Dalmaciji i Zadar je kovao svoj novac (oko 1371 – 76). Vrijedni su spomenici zlatarstva u Zadru dva fragmenta kamenih kalupa (XIV. ili poč. XV. st.), kojima su se zlatari služili pri izradbi tještenih limenih reljefa, vjerojatno aplika za odjeću, pojase i sl. Na jednome su medaljoni s orlovima i grifonima, a na drugome anžuvinski grb i noj kao drugi anžuvinski amblem te medaljoni s prikazima krune, djeteline, četverolatičnoga cvijeta i žira. U Zadru je oko 1380. iskovana srebrna i djelomice pozlaćena raka Sv. Šimuna, rad *Franje iz Milana*, kojemu su pomagali domaći majstori. Bogato je urešena reljefnim prizorima iz legende o Sv. Šimunu i njegovim relikvijama, dijelom u vezi s našim vladarskim ličnostima. Ide u red najvrjednijih zlatarskih djela toga doba u Europi. Potkraj XIV. st. obvezao se zadarski zlatar *Henrik* (umro 1401) izraditi pozlaćen srebrni relikvijar za desnicu Bl. Ivana Trogirskoga; očuvani relikvijar u Trogiru, sličan zadarskoj ruci Sv. Izidora, zacijelo je započeto Henrikovo djelo. Palu gl. oltara zadarske stolne crkve izveo je 1399. majstor *Dujam* – možda zadarski zlatar *D. Matafarić*, koji se 1442. obvezao da će izraditi za franjevece u Pagu pozlaćeni križ s likom Krista i evanđelista. Zadarski zlatar *Tomaš Martinušević* izveo je 1497. srebrni reljef očuvan u unutrašnjosti rake Sv. Šimuna. U XV. st. poznati su, osim spomenutih, *Cvitko Stojković*, *Juraj Papračić*, *Vlatko Veseljković* (čije je ime notar preveo s Alegretti), *Jakob Farkasević*, *Antun Budinić*, *Jakov Bogdanić*, *Ivan Tvrdislavov*. M. i L. *Boričević* iskuvali su 1564. srebren oklop (oklad) slike Majke Božje očuvan u crkvi Sv. Šimuna, a *Stjepan Venzon* izveo je u drugoj pol. XVI. st. Gospin oklop u Sv. Stošiji i medaljon na koricama u crkvi Sv. Šimuna, a možda i križ u Ninu. Očuvana djela pokazuju da su zadarski majstori poput mnogih zapadnouč. zlatara održavali još u prvoj pol. XVI. st. tradiciju kićene gotike, iako se neki renesansni motivi javljaju na njihovim radovima već od druge pol. XVI. st. U Zadru su radili i majstori iz Zagreba, Udbine i Knina; oni su vjerojatno bili posrednici nekih »sjevernjačkih utjecaja« koji se opažaju u zadarskim djelima. Većina je zadarskih zlatara bila iz primorskih naselja, iz Drivasta, Bara, Kotora, Dubrovnika, Splita i Šibenika.

Z. je bilo vrlo razvijeno i u Dubrovniku. Već 1283. izveo je zlatar *Pavao* pozlaćen srebreni ciborij za katedralu. U drugoj pol. XIII. st. poznati su

Prvonja, *Vasilij*, *Maroje*, *Krasin Dešimirov*, *Radomir Kotruljić* i dr. zlatari hrv. imena, što svjedoči o tome da su domaći majstori i ovdje već tada izvodili najveći dio zlatarskih djela. God. 1277. Republika je odredila da se zlatarski predmeti ne smiju izrađivati od srebra koje ne bi dostizalo vrsnoću sterlinske legure, a 1306. zlatari su osnovali i svoju bratovštinu. God. 1352. određuje se da zlatari moraju upotrebljavati leguru u kojoj ima 15 uncia finoga srebra i unca bakra. *Pasko Radišev* kovao je u poč. XIV. st. pričelke i naušnice, *Đivo Prodanov* skovao je 1351. srebreni i pozlaćeni pojas, a *Utješen Klapčić* 1397. šesnaest pari tzv. slav. naušnica (cerzello-rum sclavorum). U XV. st. označavaju se dubrovačke zlatarske radove pečat u obliku glave Sv. Vlaha s mitrom. Taj se pečat nalazi na djelima iz XV. st., očuvanim u Dubrovniku: na kasnogotičkom relikvijaru ruke Sv. Petra u riznici stolne crkve te na pozlaćenim relikvijarima ruku Sv. Sergija i Sv. Vladislava u franjevačkoj riznici. Iz druge pol. XV. st. potječe i žigosana dubrovačka zdjelica s reljefom psa koji goni zeca (Zagreb, HAZU) te veća zdjelica u manastiru Savini, na kojoj su prikazani psi kako napadaju divljač. Manja zdjelica u manastiru Savini, koja potječe vjerojatno iz XVI. st., prikazuje močvarnu pticu kako hvata zmiju i pse u lov na divljač. Dubrovački pečat imaju i gotička srebrna kadionica franjevačke crkve u Stonu, kalež s andelima u Lopudu, ruka Marije Magdalene u riznici dubrovačke katedrale te niz zavjetnih pločica XV – XVI. st. u crkvi na Dančama i u lopudskome muzeju. Očuvan je takoder rad jednoga od najistaknutijih dubrovačkih zlatara *I. Progonovića*: križ korčulanske bratovštine Svih svetih iz 1471. Križ u riznici stolne crkve u Dubrovniku djelo je *Jerolima Matova* (oko 1536). Zacijelo je rad domaćega majstora i križ *Marula Joanea* iz 1573. u župnoj crkvi u Lastovu. Dubrovački zlatar *P. Antojević* (Pavao Dubrovčanin) bio je čuveni medaljer; djelovao je od 1461. u Dubrovniku a nešto prije 1479. i na sultanovu dvoru. Zacijelo je on autor dubrovačkih minca tzv. jedanaestoga tipa. Dubrovačka kovnica počela je već 1294. kovati bakrene mince, folare, a od 1337. gotovo bez prekida do 1803. kovala je različit srebreni i bakreni novac. Dubrovački zlatari rezali su kalupe za novac Dubrovnika, Ulcinja i Kotora, izradivali posuđe koje je Republika darivala sultanicu i ugarsko-hrv. kralju te drugim vladarima i istaknutim osobama, ukrašivali oružje itd. Osim mnogih lokalnih zlatara radilo je u Dubrovniku i nekoliko stranaca. U riznici katedrale očuvan je srebreni moćnik lubanje Sv. Lovrjenca, djelo zlatara *Guglielma* (1384), a križ franjevačke crkve rad je *Ivana iz Basela* (1440). Kasnorenasansni

pokal i pladanj od pozlaćena srebra u riznici dubrovačke katedrale djela su nürnberške radionice *Jamnitza* (XVI. st.). U riznici dubrovačkoga dominikanskog samostana čuva se, uz ostale dragocjenosti, zanimljiv jednostavan srebreni križ, što ga je dao izraditi srp. kralj Stjepan Uroš Milutin za crkvu Sv. Petra i Pavla, a donesen je u Dubrovnik zacijelo poslije pada Srbije pod tursku vlast; popravljen je 1548. Nakon pada Srbije i Bosne pod tur. vlast sred. XV. st. naglo opada priljev srebra iz srp. i bos. rudnika u Dubrovnik; zlatari se malo-pomalo ograničuju na izrađivanje pučkoga nakita a mlet. uvoz nadomještava, osobito u XVII. i XVIII. st., domaću zlatarsku proizvodnju.

U Splitu je najstariji novac kovan sred. XIII. st. po uzoru na ug. sitni srebreni novac. Kovanje splitskoga novca trajalo je do 1357. Split je u XIV. st. gradskim statutom odredio da zlatari moraju upotrebljavati zlato u leguri koja ne zaostaje za firentinskom, a srebro određene sterlinske finoće. U Splitu je u XIV. st. radilo mnogo domaćih zlatara: *Radmušević*, *Jakobić*, *Dragojević*, *Voletić*, *Petković* i dr. Tu su djelovali i *Matko Radoslavić* iz Dubrovnika, *Kresul Stipanović* iz Zadra te *Jurko Radoslavić* iz Imotskoga. *Ivan Gerardov* iz Pesara izradio je 1369. za katedralu reljefnu palu sa svetačkim likovima (rastaljena sred. XVIII. st.). U riznici stolne crkve pohranjeno je jedanaest poprsja apostola i lik Majke Božje s Djetetom, dijelovi pale (1320–40), možda djela domaćeg majstora. U XV. st. djeluju u Splitu *Volaković*, *Vukašinović*, *Kraninović*, *Ravaković*, *Radojević*, *Veručić*, *Carević* i dr. *Petar Petković* izveo je 1444. srebreni križ s likovima Krista i evangelista, a *Petar Girica* 1449. za katedralu srebreni tabernakul (ostenzorij) koji su držala dva andela. Splitski zlatari u XV. st. radili su također srebrene pojase, nakit, prstenje, igle, emajlom ukrašene kaleže, moćnike itd. Njihov su rad zacijelo neki kaleži očuvani u riznici katedrale. U splitskoj crkvi Sv. Mande nađen je gotički kalež urešen reljefnim medaljonima, biljnim i arhit. motivima; signirao ga je zlatar *Matej Draganjić* iz Zadra, nastanjen u Splitu. Dva kaleža u crkvi zadarskih franjevaca srodnna su tom Draganjićevu djelu, pa su možda i oni Draganjićevi rad. — U XVI. st. radili su u Splitu *Mladinović*, *Radunčić*, *Radmilović*, *Pavličić*, *Vuković*, *Blažić* i drugi. U poč. XIV. st. kovali su poseban novac za primorsku Hrvatsku i za Bosnu banovi Pavao i Mladen Šubić, a u poč. XV. st. kovao je novac i splitski herceg Hrvoje Vukčić Hrvatinić. Niz domaćih zlatara spominje se u Trogiru u XIII. i u XV. st., u Korčuli u XIV. i XVI. st., u Rabu i Hvaru u XVI. st. — U Krku je očuvana u katedrali velika srebrna pala kneza Ivana Krčkoga iz 1477, koja prikazuje Majku Božiju na Mjesecu i krunidbu Majke Božje te dva niza svaki s dvanaest svetaca. Takve su pale izradivali, prema izvorima, mnogi domaći majstori (S. Martinović, 1457. za dubrovačku katedralu i dr.). U Senju je djelovao u XV. st. zlatar *Martin Živković*; nedavno je pronađen signiran kalež tog majstora. U Šibeniku rade u to vrijeme zlatari *Ponković*, *Jurinić*, *Vrančić*, *Šižgorić*, *Tošić*, *Jakšić*, *Skočibuha* i drugi, a u XVI. st. uz ostale *Andrija Jakšić* i *Juraj Ivančić*. *Ivan i Dominik Punković* izveli su 1436. srebreni križ s reljefnim svetačkim likovima, a 1487. kadionicu. I drugi zlatari u Šibeniku izradivali su križeve, kaleže i druge predmete, a *Ivan Pelegrin* načinio je 1470. srebrene korice knjiga sa svetačkim likovima u reljefu. Lijepo korice knjiga iz XVI. st. što ih je izveo Šibenčanin *O. Fortezza* očuvale su se u Šibeniku, a drugi njegovi radovi nalaze se u venec. Museo Correr, u firentinskom Museo nazionale di Bargello i u Victoria and Albert Museum u Londonu. — U hvarskoj je katedrali očuvan vrsno urešen biskupski štap s likovima svetaca, djelo *P. Dubravčića* (1509). — Riznica franjevačkoga samostana na Trsatu ima uz druge dragocjenosti zanimljiv relikvijar u obliku renesansne pokaznice, s dijelovima koji su radeni prije 1485. i sa zapisima kneginje Barbare Frankopanske (sastavljen je u cijelinu oko 1576).

Istra je osobito bogata zlatarskim djelima; znatan su dio izveli domaći majstori. U mnogim istarskim crkvama očuvalo se pozlaćenih bakrenih križeva, na kojima su uz Krista prikazani na krakovima likovi ili simboli evanđelista, simbol pelikana ili svetački likovi, a straga — uz središnji lik Majke Božje ili nekoga sveca — na krakovima anđeli, likovi svetaca, Adam i druge figure. Među najstarijim se primjerima ističe onaj u Pomeru kraj Pule s grubo stiliziranim, izražajnim likovima, zacijelo domaći rad pučkoga majstora prijelaznoga razdoblja iz romanike u gotiku. Iz XV/XVI. st. potječu slični ali stilski dotjeraniji proizvodi vjerojatno domaćih gradskih radionica, očuvani u Montiću, Loboriki, Mutvoranu i drugim istarskim naseljima. Osobito je zanimljiv srebreni križ u crkvi Sv.

CIBORIJ IZ XV. ST.,
rad nepoznata majstora.
Zagreb, Riznica katedrale

VRČ ZA VODU
BISKUPA OSVALDA
THUZA, augšburški
rad (?) s kraja XV. st.
Zagreb, Riznica
katedrale

BISKUPSKI ŠTAP LUKE BARATINA,
mletački rad s početka XVI. st. Zagreb,
Riznica katedrale

RASPELO S RELIKVIJOM DRVA SV. KRIŽA, rad Jerolima Matova iz 1536. Dubrovnik,
Riznica katedrale

Gaudencija u Osoru, vjerojatno rad domaćega majstora XV. st. u oblicima prijelaza iz gotike u renesansu. Istarskim se radovima smatraju i neke gotičke pokaznice i drugi crkv. predmeti iz XV. st., npr. pokaznice u Izoli u crkvi Sv. Maura (1444) i u crkvi Marijina uznesenja u Buzetu (iz 1453, dar Ivana iz Rijeke), te pokaznica preinačena u moćnik u Oprtlju. Iz XVI. st. potječu kalež, križ i pokaznica crkve Sv. Petra i Pavla u Humu, darovi župnika Ivana iz Huma (1539), pokaznica iz Pićna, datirana grbom biskupa Barba oko 1530 – 40, renesansna lađica (navicula) Sv. Gaudencija u Osoru približno iz istoga doba, te moćnik u Barbanu. Ciborij župne crkve u Medulinu vjerojatno je rad domaćih zlatara XV/XVI. st., isto tako kao i ciborij u Montiću, moćnik u Labinu i pokaznica u Draguću. U skupini moćnika novigradske crkve, koji se pripisuju istarskim majstorima, ističu se dva primjerka iz 1575. s moćima nevine djece i mučenika Audaksa. Jednake pečate imaju: kalež franjevačke crkve u Nerezinama, križ u Draguću, ciborij s grbom Molini u Labinu, lađice u Lindaru (1609) i Velom Lošinju. U prvim desetljećima XVII. st. nastalo je nekoliko vrsnih radova koji se smatraju djelima istarskih majstora. Kalež župne crkve u Trvižu ima pečate *ST* i *SB* te lik sjedeće životinje. Pečat *ST* i pečat životinje nalaze se i na svjetiljci bazilike u Poreču, samo pečat životinje na svjetiljci u Osoru, na kaležu i križu u Galijažani, na kaležu u Lindaru, na lađici u Savičentri, na križu franjevačke crkve u Nerezinama, a pečati *ST* i *SB* s pečatom stojčeće životinje na jednostavnom kaležu u Barbanu. Takav pečat stojčeće životinje nalazi se i na ciboriju u Trvižu, koji je izradbom srođan trviškom kaležu (datira se također na poč. XVII. st.) te na ciboriju u Bermu koji se također ubraja u skupinu istarskih djela. Oko 1650. nastali su kadionica, lađica i pax crkve u Momjanu. U XVII/XVIII. st. datiraju se nekoliko vrsno izvedenih radova koji nose pečat: A-jabuka-P. Radovi s tim pečatom vrlo su česti u Istri, a zajedno s tim pečatom nalaze se na istim predmetima i neki pečati kojima su označeni radovi što se pripisuju domaćim majstorima. Datirani su predmeti: dvije svjetiljke u crkvi Servolu u Bujama (1698), dvije svjetiljke u Pićnu (1700. i 1702), dva svjećnjaka u Gračištu iz 1702. te svjetiljka u Valturi iz 1715. Od nedatiranih radova s tim su pečatom zanimljivi likovi svetaca i Majke Božje na antependiju porečke bazilike, okvir za kanonsku ploču u Bujama te kaleži u Pićnu i u Barbanu. Istome razdoblju pripadaju najvjerojatnije i radovi označeni pečatom: *L.* - *SAM.* - *A.* koji zajedno s pečatom A-jabuka-P dolazi na velikom okviru kanonske ploče u Bujama, a sam na križu u Ližnjalu, na kaležu u Bujama, na pokaznici i na križu u Valturi te na relikvijaru trna u Novigradu. Velika skupina radova, koji su vjerojatno domaći proizvod, označena je pečatom Z-pijetao-P. Datirani primjerici izrađeni su 1720 – 51. Od nedatiranih radova jedan je od najboljih u toj skupini križ franjevačke crkve u Cresu. Mnoštvo očuvanih djela s tim pečatom, često visoke kakvoće, upućuje na to da su to vjerojatno domaći radovi. Uz mnoga druga djela koja se pripisuju domaćim majstorima a sežu sve do Napoleonova doba, zanimljiv je filigranski nakit od zlata, kićene naušnice s biserjem, lančići i dr. Nekoliko veoma lijepih primjeraka istarskih filigrana očuvano je među votivima darovanim crkvi Sv. Eufemije u Rovinju.

Istaknuta zlatarska središta u S Hrvatskoj bili su Zagreb i Varaždin. Zlatar Blaž iz Zagreba radio je u posljednjoj četvrtini XIII. st. u Zadru. U XIV. st. poznata su imena trideset i dvojice zlatara koji su djelovali u Zagrebu. Nekima se od njih spominju i prezimena koja upućuju na njihovo hrv. podrijetlo (*Juraj Filentić, Andrija Gusićić i Antun Šćitarić*). Zlatari Ivan Božov i Brumen bili su izabrani u skupini hrv. gradskih zastupnika. Ivan Božov bio je sin zlatara Stjepana Božova u Zagrebu, a zlatar Marketo bio je sin zagrebačkoga zlatara Konstancija. Može se prepostaviti da je znatan broj ostalih zagrebačkih zlatara, kojima su poznata samo imena, također bio domaćega, hrv. podrijetla. Zagrebački zlatar Lukač, poznat 1357 – 59, bio je iz Požege. S mnogo vjerojatnosti može se zagrebačkim zlatarima XIV. st. pripisati izrada gradskega pečatnjaka 1383. i novoga, nešto preinačena 1397; zasigurno je rad nekoga od tih zlatara i pečatnjak zagrebačkoga arcidakona Petra (Budimpešta, Nemzeti muzej). Zlatara Kozmu gradska je općina posebno nagradila 1397. zbog njegovih zasluga. Moguće je da su i neka istaknutija u Zagrebu očuvana zlatarska djela iz XIV. st. rad kojega od zagrebačkih majstora, npr. plenarij s reljefom Bl. Dj. Marije, fragment raspela i kipić anđela (sve u katedrali). U XV. st. javlja se u Zagrebu nekoliko zlatara madž. i njem. podrijetla; u XVI. st. ponovno prevladava veći broj domaćih zlatara: *Stjepan Horvat, Matija Županić, Gašpar Skalić, P. i Matija Krupić* (obojica turopoljski plemići), *Nikola*

PACIFIKAL LUKE BARATINA, mletački rad iz druge pol. XV. st. (postolje vjerojatno iz XVI. st.). Zagreb, Riznica katedrale

Vahtarić, Grgur Lovretić, Ivan i Juraj Mihović, Bartol Radinović i Nikola Opanić. God. 1455. povjeren je zagrebačkim zlatarima Pavlu i Benediktu da izrade relikvijar za mumiju nevinoga djeteta, a 1577. preuzeo je P. Krupić zlato za pozlaćivanje čaše koju je gradska općina namijenila kao svadbeni dar Jurju Zrinskome. S dosta vjerojatnosti mogu se pripisati zagrebačkim majstorima mnogi zlatarski radovi XV. i XVI. st., osobito kaleži pohranjeni u zagrebačkoj katedrali, Sv. Marku i Sv. Ivanu. Zagrebački zlatari preuzeli su kraljevom dozvolom 1519. pravila i povlastice budimskih zlatara, pa su bili dužni kao majstorska djela izraditi kalež, pečatnjak s urezanim štitom i kacigom te zlatan prsten s dragim kamenom urešen izrezanim cvjetićima.

Sedamdesetih god. XV. st. kovao je svoj novac Nikola Iločki oponašajući novce akvilejskih patrijarha i dinare ug.-hrv. kralja Matije. U svojoj kovnici u Gvozdanskom Nikola Zrinski je oko 1526—33. kovao srebrene dinare, groše i talire.

U Varaždinu su u XV. st. poznata tri zlatara: *Henrik, Juraj i Franjo*, koji se spominju 1454—64. Dio žezla varaždinskog gradskog suca iz 1464. vjerojatno je rad jednoga od tih majstora, a zaciјelo je domaći rad i veliki srebeni gradski pečatnjak iz sred. XV. st. Visoka gotička pokaznica s kraja XV. ili poč. XVI. st. (franjevački samostan u Varaždinu) također se pripaje domaćem zlataru, možda *Bartolomeju*, koji je 1522. i 1523. bio gradski sudac. Potkraj XVI. st. bili su gradski prisežnici u Varaždinu zlatar *Mijo Kočinski* i srebrnar *Andrija Talijan*. Osmorica varaždinskih zlatara, među njima *Skenderović, Torneković, Suromentić i Babić*, dobili su 1613. od gradskoga suca cehovska pravila prema kojima su bili dužni izrađivati predmete od srebrene legure koja u 16 lota sadržava 13 lota srebra; cehmeštar je na provjerene radove stavljao »znamenje«, tj. cehovski pečat koji jamči kakvoću srebra. Zlatar je mogao postati majstor tek kada bi izveo tri ispitna rada: kupu (pehar ili kalež), pečatnjak s grbom i zlatan prsten.

U Zagrebu u XVII. st. nema još odredaba o pečaćenju ali se potkraj stoljeća na pečatnjaku kaptolskoga zlatarskog ceha pojavljuje znak XVCZ, koji je vjerojatno služio kao kontrolni pečat. Zagrebački varoški ceh dopustio je 1665. kaptolskome da se služi povlasticama varoških zlatara. Prijepis svojih povlastica dao je zagrebački ceh i nekim drugim cehovima u Hrvatskoj i Ugarskoj (1614. szombathelyskom, 1635. koprivničkom, 1646. križevačkom). U riznici zagrebačke katedrale sačuvan je srebeni reljef »Raspeća«, rad gradskoga zlatara *I. Mihalffija* (1606). Gradski zlatar *Mihael Jemričević* bio je 1641—42. gradski sudac. Poznati su gradski zlatari XVII. st. *Andrija Farkas, Ivan Horvat, Juraj Kuharić, Ivan Cvetušić i Marko Sumrak*; u kaptolskom su cehu radili *Nikola Trubar, Matija Syger*.

LAĐICA ŠIMUNA BAKAČA, poč. XVI. st. Zagreb, Riznica katedrale

POKAZNICA, rad Hansa Georga Pfisterera iz 1738. Zagreb, Riznica katedrale

-Poman, Mihel Cvetušić, Stanislav Horvat i Franjo Brajević. U Muzeju grada Zagreba očuvana je mjedena tablica kaptolskoga ceha s iskucanim likovima obrtnika struka koje su zastupane u tom cehu. Izveo ju je Stanko Horvat potkraj XVII. st.

Medu dalm. djelima ranoga broka ističe se raspelo (Orebić) što ga je izveo šibenski majstor *M. Dorošević* 1614.

U XVII. st. nastao je niz zanimljivih zlatarskih radova za pravosl. manastire i crkve. Za manastir Orahovicu izradio je 1617. *Avramije Hlapović* srebrenu darohranilnicu u obliku crkvice sa 7 tornjića, a njemu se pripisuje i petohljebitna izrađena 1617. za isti manastir; vjerojatno je rad njegove radionice i orahovička kadionica s ukrasima gotičkoga stila. Ručni križ iz istoga manastira rad je *Stefana Ivanovića Sarajevca* (1632) u koji je pozlaćenim srebrom okovao rezbareni križ s prikazom 12 praznika. *Đuro Stefanović* izradio je 1661. okove evandelja (manastir Pakra kraj Daruvara); zlatar istoga imena spominje se 1697. u osječkoj Tvrđi. *Mihal Narančić* iz Staroga Majdana izradio je potkraj XVII. st. okove za korice u crkvi u Kostajnici i u manastiru Gomirju. Tipični su za njegov rad lijevani, ažurirani plošni reljefi sa svetačkim likovima i prizorima. Najvredniji su primjeri toga zlatarstva u zapisima dokumentirani radovi majstora *Jakova* u Topuskom (1705 – 18); od njegovih datiranih radova ističu se srebreni križ i putir manastira iz Gomirja (1705), mjedeni pečatnjak iz manastira Lepavine s prizorom »Vavedenja« (1706), diskos iz manastira Komogovine (1708), pozlaćeni srebreni okov krune Bogorodičine ikone za Gomirje (1715) i putir iz manastira Komogovine od pozlaćena srebra (1718). U Bolču kraj Crikvene blizu Bjelovara očuvan je nedatirani križ majstora *Jakova*, sličan gomirskome iz 1705, s geometrijskim motivima srodnim šarama seljačkih rukotvorina.

DETALJ SREBRENOGA ANTEPENDIJA, rad G. C. Meichela iz 1721. Zagreb, katedrala

Mnogi su Hrvati djelovali u zlatarskome cehu osnovanom potkraj XVII. st. u Budimu. Već 1696. uživali su povlastice prvenstva nad ostalim zlatarskim udruženjima u Madžarskoj i nadzirali rad osobito onih majstora koji su boravili na novooslobodenu području. Do sred. XVIII. st. djelovali su u tome budimskom zlatarskom cehu ponajviše majstori podrijetlom iz jadranskih krajeva Hrvatske, iz Slavonije, Bosne, te Srbije i Makedonije. Ti su majstori dali vrijedna djela, od kojih su neka u Madžarskoj i očuvana (srebreni dvokraki svjećenjak *Jakoba Martinovića* iz sred. XVIII. st., srebrna svjetiljka za vječno svjetlo *Martina Ljubišića* iz 1776. i dr.); neki su izradivali zlatarska djela i za Hrvatsku, a i mladići iz Hrvatske odlazili su k njima u nauk. U franjevačkome samostanu u Slavonskome Brodu očuvan je kalež budimskoga zlatara *Martina Ljubišića*, izrađen 1763. za dakovacki samostan. U Madžarskoj je i izvan Budima bilo hrv. zlatara: u Pečuhu se npr. istaknuo *Šimun Radnić*, koji je 1732. izradio žičanim emajlom urešen kalež za franjevece u Pečuhu, a kod *Josipa Radnića* učio je zanat *Mihal Frank* iz Varaždina 1764 – 67.

Medu zagrebačkim zlatarima javljaju se u XVIII. st. *Petar Gerkavec*, *Juraj Igerčić*, *Ignacije Ernst* i *Nikola Dolovčak*. Najstariji je do sada poznati pečatom označen rad zagrebačkih zlatara kalež crkve u Vugrovcu, rad *Ignacija Ernsta* (1769). Kraljevsko vijeće za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju zahtijevalo je (1773) da zlatari stavljuju uz oznaku kakvoće srebra i pečat s imenom. Od kaptolskih zlatara XVIII. st. poznati su *Ivan Pozvinski*, *Johann Michael Lanner* (u Riznici zagrebačke katedrale očuvan lijep pastoral iz 1780), *Ferdinand Eberhard* (očuvani mnogi radovi u Zagrebu) i *Martin Ebner* (ranoklasistički okvir slike biskupa Kažotića u zagrebačkoj katedrali).

MOČNIK, rad augšburškoga majstora GDW, o. 1740. Zagreb, Riznica katedrale

U Rijeci je patentom od 1774. također dekretirano pečaćenje zlatarskih radova. Poznati su po imenu mnogi zlatari i njihovi radovi iz ranoga XIX. st. (srebro kandilo braće Benussi u crkvi Sv. Jerolima u Rijeci iz 1810, kadionica i navicula iste crkve, djela Luigija Benuzzija iz 1815). Na Rijeci je 1828. bilo sedam zlatara.

O stanju zlatarstva u dijelu Hrvatske odnosno Slavonije, koji je potkraj XVII. st. oslobođen od Turaka svjedoče popisi obrtnika. U popisu iz 1697. spominje se Duro Stefanović u osječkoj Tvrđi, zacijelo autor okova pakranskoga evanđelja iz 1661; osim njega radili su u to vrijeme i osječki zlatari Marijan Bartolović, Martin Subvan, Matija Stipanić i Marijan Šimunović.

Kralj Karlo III. potvrdio je 1723. povlastice osječkoga zlatarskog ceha koji je tada imao četiri člana. Primjer osječkoga zlatara Franje Stefanovića (njegova se trgovina spominje oko 1746; 1752 – 55. bio je gradski načelnik) pokazuje do kakvoga se gospodarskoga i društvenog položaja mogao tada uzdići sposoban majstor. Kaluđeri Slatinskoga Drenovca dali su 1785. u Osijeku izvesti srebreni pozlaćeni putir. Pečat AM 12, kojim je označen taj putir, nalazi se i na kandilima manastirske crkve u Pakri, vjerojatno djelima osječkih majstora.

U Požegi je 1702. bilo osam zlatara, odreda domaćih ljudi (Mihajlo i Nikola Tomić, Mijo Matković, Marko Aničić, Šimun Sremčević, Mato Ilić,

MOĆNIK-POPRSJE SV. FRANJE KSAVERSKOGA, rad Johanna Lucasa Siegela iz 1734/35. Zagreb, crkva Sv. Katarine

MOĆNIK SV. IVANA NEPOMUKA, rad Josepha Mosera iz 1755. Zagreb, Riznica katedrale

Duro Hunalić, Marin Zrako). Požeški zlatari dobili su 1761. cehovske privilegije; nastojalo se da ispitni rad za majstora ne bude skupocjen i da ima prođu, kako bi se novim zlatarima olakšao pristup u ceh. Nove privilegije dobili su 1763. koprivnički zlatari, 1764. križevački, a 1765. čakovečki.

U Karlovcu je već poč. XVIII. st. bilo zlatara u cehu zlatara, sabljara i kovača. Relikvijar očuvan u franjevačkome samostanu u Jastrebarskom vjerojatno je rad karlovačkoga majstora (oko 1780). Sred. XIX. st. spominju se u privilegijama karlovačkoga mješovitoga ceha i zlatari; u to je doba poznat u Karlovcu majstor *Toma Junk*.

I u Splitu su u doba baroka po imenu poznati neki zlatari: *Ivan Gelmini* izveo je 1690. kadionicu, *Ottavio Karubin* kovao je 1702 – 04. crkveni pribor, a *A. Šilović* 1731 – 45. kadionicu, lađicu za tamjan i dr.

Među mnogim radovima stranih zlatara (osobito iz Augsburga, Beča, Graza i Venecije) očuvanim u Hrvatskoj ističu se dva srebra iskučana antependija: jedan na gl. oltaru zagrebačke katedrale s prizorom maloga Krista s roditeljima (djelo bečkoga majstora *Georga Caspara Meichela*, 1721), a drugi u rovinjskoj crkvi Sv. Eufemije s prizorom »Krista u Emausu« i izvanrednim likovima »Vjere« i »Ljubavi« (1977, rad *Angiola Scarabelli d'Este*, čuvenoga autora reljefa na vratima bazilike Sv. Antuna u Padovu).

Zagreb je u prvoj pol. XIX. st. jedno od najjačih središta zlatarstva u Hrvatskoj. S poč. XIX. st. očuvan je niz vrijednih djela »varoških« zlatara *Franje Lesnika*, *Vinka Lehmana* i *Josipa Haasa*, dok se među kaptolskim ističu radovi *Antuna Hubineka* i *Henrika Wohlgemutha*. Sred. XIX. st. prevladala je moda izrađivanja narukvica, ogrlica i drugoga nakita od kose; zlatarske dijelove nakita izradivao je zlatar *Laube*. Poznata su i druga žigosana njegova djela. U to je vrijeme djelovao *Josip Engelsrath* iz Gradišća; njegovi sinovi razgranali su posao tako da su osim radionice u Zagrebu otvorili i podružnice u Rijeci, Karlovcu, Sisku i Opatiji. U Zagrebu su 1848/49. kovane srebrene spomenice »narodenja jugoslavenske slobode« i bakreni novci »križari«. Iz druge pol. XIX. st. poznata su djela *Feliksa Junga*, a poglavito udruženih majstora *S. Bulvana* i *Franje Pečaka*,

SREBRENI VRĆI IZ DOBA ROKOKOA. Zagreb, Riznica katedrale

SREBRENI ČEKIĆ, rad R. Frangeša-Mihanovića. Muzej grada Zagreba

koji su 1879. izložili na umj. izložbi u Zagrebu filigranski križ, izведен za zagrebačku pravosl. crkvu i niz drugih radova, a 1881. izradili zlatan dijamet s briljantima i topazima, koji je naručila zagrebačka općina kao poklon za svadbu prijestolonasljednika Rudolfa s princezom Štefanom. Ta dvojica majstora izvodila su nakit po nacrtima Hermanna (izložen u Trstu 1882). Pečak je dobio priznanje za dijamet izведен 1885. za caricu Elizabetu. Emajlom urešen počasni lanac zagrebačkoga gradonačelnika po nacrtu H. Bolléa 1902. izradio je S. Bulvan. Oko 1905. izveo je ostruge (ukrašene smaragdima, tirkizima i biserima) za varaždinskoga velikog župana zagrebački zlatar Antun Repina po nacrtu V. Rimaya, nastavnika Obrtlene škole.

Riječki zlatari razvili su od sred. XIX. st. proizvodnju raznovrsnoga zlatnoga nakita urešenoga emajlnim glavama ili poprsjima crnaca (»mori«). Dotad su samo naušnice bile ukrašavane »morčićima«. Prvi je počeо izradivati narukvice i druge predmete s tim motivima Ivan Korošac 1845., potom Ante Mihić oko 1873. a nakon 1874. Augustin Gigante, koji je nastojao glave crnčića primijeniti i na pribor za jelo. Posljednji riječki »morealist« bio je Raul Rolandi (1875 – 1960). Takav su nakit nekoć nosili i muškarci.

U novije su vrijeme u izradbi zlatarskih radova sudjelovali i istaknuti umjetnici. Kipar R. Frangeš-Mihanović izveo je 1895. model srebrenoga čekića za svečanost polaganja zaglavnoga kamena kazališta i gimnazije u Zagrebu, urešen alegorijskim likovima umjetnosti i znanosti. Frangešov bilikum od srebra s grupom momaka i djevojaka što plešu kolo izrađen je 1902. Najuspjeliji je Frangešov zlatarski rad bilikum »Dobrodošlica« (1907), rađen u stilu secesije, s likovima seljaka koji goste nude simboličnim darovima. Od 1910. zlatarskim se radom intenzivno bavio I. Kerdić. Njegovi se pladnjevi, zdjele, pokali, kaleži, korice za knjige i različit nakit ubrajaju među najreprezentativnija djela hrv. zlatarstva između dva svj. r. Veliki srebreni reljefi što ih je izveo sa svojim učenicima za crkvu Sv. Blaža u Zagrebu nastavljaju donekle tradiciju srebrenih pala koje su kovali dalm. zlatari sr. vijeka. Osim Kerdićevih učenika Baltazara Besedičeka i Slavka Jurića (koji su većinom radili u bakru) izveo je slikar M. Rašica, među ostalim, niz figuralnih reljefa, iskucanih u srebru na koricama knjiga.

Među zagrebačkim zlatarima XX. st. ističu se Vladimir Rutić, Koloman Birtić i Vladimir Zalokar te draguljari Juraj Kolenko i Mirko Kristan. Teodor Krivak majstorski je izveo po modelu A. Augustinčića maršalski štit predsjednika Tita. Krivak je autor mnogih drugih majstorski izrađenih

zlatarskih djela (sarkofag Ozane Kotorske prema nacrtu A. Augustinčića, faksimile rake Sv. Šimuna iz Zadra); pod njegovim je vodstvom 1957. organiziran u zagrebačkoj Školi za primijenjenu umjetnost odsjek za plemenite metale koji je dao vrijedne rezultate. Po nacrtima nastavnika toga odjela M. Rosenberg izvedeni su 1964. modeli za suvremeni pribor za jelo i drugi predmeti. Z. Bourek izveo je u Zagrebu modele pribora za jelo po narudžbi zlatarne u Celju. Veliki uresni pladnjevi s reljefnim prikazima što ih je radio Slavko Jurić uspješno nastavljaju dostignuća Kerdićeve škole.

U novije vrijeme djeluje u hrv. gradovima velik broj zlatara i filigranara, koji su prenijeli u Hrvatsku vještinsku bos. i mak. filigranu te izvode na raznovrsnu nakitu tradicionalne geometrijske i biljne motive. Zlatarski obrtnici izrađuju standardno oblikovani nakit, modernizirane inačice tradicionalnih tipova ali i unikatne predmete slobodnih formi i potpuno modernizirane estetike (L. Lumezi, N. Roban i dr.).

U nar. su se nakitu, osobito u Dalmaciji, očuvale davne predaje. U seljačkoj nošnji Dalmacije kovinski su predmeti toliko brojni da se obradba kovina smatra jednom od glavnih grana dalm. nar. umjetnosti. Privjesci za pojase izrađeni od svitaka mijedene žice u obliku triju nizova lanaca učvršćenih na kolatu, među najstarijim su oblicima nakita balkanskih naroda, a nalaze se već u kulturi mladega željeznog doba. U istoj tehniči i srodnim oblicima javljaju se u Dalmaciji i ukrasi za pleternicu u obliku triju kotačića sa žbicama, obuhvaćenih dvjema prečkicama, a sve ovijeno mjenjenim žičanim svicima i staklenim biserima. Vrlo su staroga podrijetla vjerojatno i dalm. čeoni ukrasi žena, koji se sastoje od žičanih prepleta s apliciranim lijevanim rozetama i likovima ptica te s privjescima od lima ili od novca. Sličan je ukras nađen u prapov. depoima. Okivanje kožnih pojasa zakovicama i čavlima – na način starijega željeznog doba – primjenjuje se osobito u vrličkome kraju na velikim pojascima (»pašnjacima«), u koje se stavljuju razni predmeti, potom na različitim torbama, na potkoljeničnim pojascima i dr. Ti su okovi sastavljeni u geometrijske motive (kružni, križevi u krugu, kotači sa žbicama), a često su urešeni i staklenim imitacijama dragoga kamenja; ta je ornamentika po svojemu stilu srodnna onoj iz doba Seobe naroda. Davnoga su podrijetla zaciijelo i ukosnice, čiji prihvat ima oblik svedene pločice s raznobojnim kamenjem; pločice takva oblika nadene su u starohrv. grobovima. Sličnoga su tipa i neke okrugle pojase spone te okrugle ažurirane pločice u obliku kotača s karneolom u sredini ili s drugim ukrasom. Takvi se oblici nalaze u Dalmaciji već u posljednjim stoljećima pr. n. e., a u doba Seobe naroda javljaju se optočenc

kamenjem. Tradiciji iz vremena Seobe naroda pripadaju najvjerojatnije i neki tipovi prstenja s pločicama optočenima kamenjem, ženski pojasi s brojnim velikim karneolima, male spone za vrat košulje i spone čarapa u S. Dalmaciji. Naušnice s tri jagode u Dalmaciji i Hercegovini vrlo su srođene onima koje su izrađivali dalm. zlatari u IX – X. st. Čunolike naušnice, koje se javljaju u raznim inaćicama, tipološki potječu iz ant. grč. tradicije.

Osim spomenutih predmeta i tehnika, koje sigurno nastavljaju tradiciju prapov. i ranohist. doba, u dalm. seljačkoj umjetnosti ima mnoštvo oblika nakita i drugih predmeta koji su po tipovima i načinu obradbe novijega podrijetla, bilo da su preuzeti izvana ili su se razvili u tijeku vremena iz starijih oblika. Takvi su npr. raznoliki oblici naušnica i drugoga nakita, koji su u raznim krajevima različiti. Takav nakit izrađuju majstori u Zadru, Šibeniku, Trogiru, Splitu i Dubrovniku ili po većim naseljima u unutrašnjosti, npr. u Sinju. Dok u J Dalmaciji ima vrlo starinskih oblika oklopnih ploča na prsima muške tradicionalne nošnje (toke), u S su se Dalmaciji ti elementi pretvorili znatnim dijelom u nizove polukuglastih puceta. Utjecaj islam. kulture u doba dok su Turci bili neposredni dalm. susjedi odrazio se u izvijenim oblicima pojasnih spona urešenih iskucanim ili drugim ornamentima; neki motivi potječu iz turske umjetnosti. Uljance s jednom ili više posuda (lukijernari, fiorentine) izrađivale su se u oblicima preuzetima s Apeninskoga poluotoka (Šibenik i Dubrovnik). Mnogi oblici naušnica urešenih biserjem a ponekad i emajlom izradivali su se prema tal. uzorima. Zlatari su često izradivali okove oružja (sablje, puške, pištolji) za seosko stanovništvo djelomice u oblicima i tehnikama istočnoga, djelomice zap. podrijetla. Vrlo dugi (4–5 m) pojasi zvani liter, što su se omatali u više zavoja oko struka, bili su sastavljeni od metalnih članaka ili barem pojačani kovinom. Nabojnjače i jezjinjače za spremanje naboa i ulja za puške i pištolje često su bile iskucane u srebru; njihovi oblici i ukrasi također su zap. i ist. podrijetla.

U ženskoj nošnji, osim ukosnica s okruglim filigranskim glavama, koje su po tipu vrlo staroga podrijetla, ima i niz novijih oblika s raznovrsnim motivima izvedenima u različitim tehnikama, ponajviše lijevanjem. Karike sljepoočničalke imaju u Dalmaciji poseban polumjesečast oblik s raznovrsnim privjescima. U J Dalmaciji imaju oblik pačetvorinaste pločice s polukružnim gornjim izdankom i s raznovrsnim privjescima. Ogrlice i lančani nakiti što se stavljuju na prsa u Dalmaciji sastoje se često samo od dva vodoravna lančića s limenim privjescima. U nekim krajevima pokrivaјu prsa uzduž i poprijeko višestruki nizovi lančića, na kojima vise limeni privjesci ili probušeni novci. Novac služi kao nakit ženskih kapa u nekoliko nizova. Slične muškim tokama, na ženskoj se nošnji nalaze nizovi lijevanih, iskucanih ili filigranskih spona (»ploča«), često urešenih raznobojnim kamenjem. Na okruglim broševima često se nose na lančiću filigranska okrugla puceta kakva, na lančićima s prečkicom, služe i za zakapčanje rupica na košulji. Rijetko je gdje metalni ukras toliko omiljen, tako raznovrstan i tako bogat umjetničkim oblicima kao u dalm. seljačkoj kulturi. Spomenuti zlatarski proizvodi namijenjeni seoskome stanovništvu u novije vrijeme nestaju, osobito nakon II. sv. r.

LIT.: *D. Rendić-Miočević*, Srebrene naušnice nepoznatih japodskih radionica, AV, 1953. — *I. Petricioli*, Srebeni križ zadarske opatice Pave, Peristil, 1954, 1. — *Z. Vinski*, Zlatni prsten naden u Samoboru, Tkalčićev zbornik, I, Zagreb 1955. — *I. Bach*, Tri rada stranih umjetnika u Hrvatskoj, Peristil, 1957. — *K. Vinski*, O nalazima 6. i 7. stoljeća u Jugoslaviji, Opuscula archaeologica, III, Zagreb 1958. — *K. Prijatelj*, Srebrene svačake glave iz riznice

Z. ZLATIĆ, *Golub*

splitske stolne crkve, Zbornik Muzeja primjenjene umjetnosti (Beograd), 1958, 3–4. — *I. Bach*, Zlatarski radovi u riznici zagrebačke katedrale sa žigovima mariborskih i zagrebačkih majstora 18. stoljeća, Tkalčićev zbornik, II, Zagreb 1958. — *Isti*, Povlastice i pravila varaždinskozlatarskog ceha 1613. g., Starine JAZU, 1959, 49. — *C. Fisković*, Zadarski sredovječni majstori, Split 1959. — *I. Bach*, Prilozi povijesti zlatarstva u Zagrebu, Iz stugri i novog Zagreba, II, Zagreb 1960. — *R. Kovijanić*, Kotorski zlatari prve polovice XVI. veka, Etnografski zbornik (Cetinje), 1961. — *I. Bach*, Prilozi poznavanju zlatarskih radova u Hrvatskoj, Peristil, 1961. — *Isti*, Nekoliko radova zagrebačkih zlatara preće četvrti i 19. st., Vijesti MK, 1962. — *Isti*, Radovi zagrebačkih zlatara u zbirci Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, Peristil, 1962. — *S. Gunjača*, Postojanje jednog centra za izradjivanje starohrvatskog nakita, VJAHD (Mélanges Abramović), 1954–57, 56–59. — *D. Dimitrijević*, *J. Kovačević* i *Z. Vinski*, Seoba naroda, Zemun 1962. — *I. Petricioli*, Prilozi izučavanju srednjovjekovnog zlatarstva u Zadru, Radovi filozofskog fakulteta – Zadar, 1963. — *I. Bach*, Zagrebački zlatari 14. stoljeća. Iz starg i novog Zagreba, III, Zagreb 1963. — *R. Matejić*, Moreći ili »mori«, Rijeka 1964. — *I. Lentić*, Zlatarstvo u Slavoniji u XVIII. stoljeću, u katalogu: Umjetnost XVII. stoljeća u Slavoniji, Osijek 1971. — *Isti*, Varaždinski zlatari i pojasari, Zagreb 1981. — *Horvat – Matejić – Prijatelj*, Barok – *I. Petricioli*, Škrinja SV. Simuna, Zagreb 1983. — *I. Lentić*, Dubrovački zlatari 1600–1900, Zagreb 1984. — *Isti*, Zlatarstvo, u katalogu: Zlatna doba Dubrovnika, Zagreb 1987. — *Isti*, Predmeti od metala u riznici zagrebačke katedrale, u katalogu: Riznica zagrebačke katedrale, Zagreb 1987. — *Isti*, Zlatarski predmeti iz XV. i XVI. stoljeća u Riznici senjske katedrale, Senjski zbornik, 1990, 17. — Sjaj zlatarskih riznica (katalog), Zagreb 1990. — *I. Lentić*, Sakralno zlatarstvo hrvatskih isusovaca, u katalogu: Isusovačka baština kod Hrvata, Zagreb 1992. — *Isti*, Zlatarstvo baroka i rokokoa u Hrvatskoj, u katalogu: Od svagdama do blagdana, Zagreb 1993. — *Isti*, Sakralno zlatarstvo Krizevacu, u knjizi: UTH – Krizevcu. — *Isti*, Zlatarstvo, u katalogu: Sveti trag, Zagreb 1994. — *S. Diona*, Liturgijsko srebro grada Splita, Zagreb – Split 1994.

ZLATIĆ, Zlatko, kipar (Zagreb, 12. VIII. 1933). Diplomirao na Akademiji u Zagrebu 1966 (V. Radauš). U početku svojega stvaralaštva radi crteže figuralne tematike u kojima prevladava živa i uz nemirena ekspresija. U kiparstvu se u početku veže uz ekspresionistički izraz, no poslije oblikuje ljudske i životinjske likove pročišćenih volumena, prikazujući ih često kao dinamički umnožene skupine (*Rode*, 1981; *Skupina psića*, 1982; *Golubovi*, 1983; *Posljednja večera*, 1988; *Prognanici I*, 1992; *Životinje našega djetinjstva*, 1995–96). Njegovo djelo pripada figuraciji geometrijske struje, spajajući kasnu avangardu i postmodernizam. — Samostalno je izlagao u Zagrebu, Kumrovcu, Puli, Labinu, Rijeci, Krapini, Karlovcu, Sisku i Virovitici. Sudjelovao u radu likovnih kolonija u Sisku, Labinu i Arandelovcu. Njegovi spomenici i fontane nalaze se na javnim površinama u Zagrebu, Arandelovcu, Subotici, Varaždinu, Sisku, Karlovcu, Labinu, Puli i Krapini.

LIT.: *G. Quien*, Zlatko Zlatić (katalog), Zagreb 1978. — *V. Ekl.*, Zlatko Zlatić (katalog), Rijeka 1980. — *T. Maroević*, Zlatko Zlatić (katalog), Zagreb 1981. — *J. Depolo*, Bestrijarij Zlatka Zlatića (katalog), Zagreb 1982. — *T. Lukšić* i *J. Depolo*, Zlatko Zlatić (katalog), Zagreb 1996. J. Dep.

ZLATNA DVORANA, jedna od triju reprezentativnih dvorana u Opatičkoj ul. 10 u Zagrebu, nekoć sjedištu Odjela za bogoštovlje i nastavu zemaljske vlade. I. Kršnjavi, postavši predstojnikom 1891, zamislio je lik sredstvima izraziti klasičnu, kršć. i humanističku kulturu kao temelje naobrazbe XIX. st. Palača je obnovljena prema nacrtima H. Bolléa iz 1892, uz sudjelovanje učitelja i daka Obrtne škole te drugih majstora dekorativnog obrta. Dvorana zaprema cijelu visinu i dubinu zgrade; nazvana je zlatnom po bogatoj pozlaćenoj štuko-dekoraciji, pri čemu boja i ton pridonose ugođaju raskoši visoke renesanse. Prema prvotnom programu Kršnjavoga zidova su trebale ujediniti teme iz hrv. kulturne prošlosti uz simbole sveučilišnih fakulteta te bogoštovlja i nastave. Dvorana je postupno opremana pa su u izmijenjenom programu pojedini pov. događaji interpretirani s asocijacijom na suvremene kulturno-političke probleme. Kronološkim redom, prvo je platno C. Medovića *Dolazak Hrvata*, slijede *Pokrštenje Hrvata* B. Čikoša-Sesije, Medovićev *Splitski sabor 925.* i *Zaruke kralja Zvonimira sa sestrom ugarskoga kralja Ladislava*, *Poljubac mira hrvatskih velmoža kralju Kolomanu O. Ivezoviću* i Medovićeva *Krunidba Ladislava Napuljskog 1403.* odabrana kao posljednja krunidba hrv. kralja. Iznad vrata postavljene su brončane supraporte R. Frangeša u visokom reljefu s alegorijskim prikazima *Filozofije*, *Justicije*, *Medicine* i *Teologije*. Na bočnim stranama renesansnoga zrcala svoda umetnuta su u dekorativni okvir platna I. Tišova s temama *Bogoštovlja*, *Nastave*, *Umjetnosti* i *Znanosti*. Zapadnu stranu zatvara povišena loda sa stropnom dekoracijom F. Kovačevića, prizorom svečanosti pred novom donjogradskom srednjoškolskom zgradom 1895. na slici V. Bukovca *Živio kralj* i Frangešovim reljefom *Nosač baklje*. Zlatna dvorana, uz ostale dvije, u cijelokupnom dojmu historicističke dekoracije i umj. djela prva je galerija hrv. umjetnosti na prijelazu stoljeća u rasponu od akademskoga realizma do simbolizma hrv. moderne.

LIT.: *V. Kušan*, Likovna djela u zgradbi Ministarstva nastave, Zagreb 1942. — *O. Maruševski*, Iso Kršnjavi kao graditelj, Zagreb 1986. O. Ma.